Mustafa GÜLTEKİN, Masal Anası Kezban Karakoç ve Repertuvarı, Ankara: Grafiker Yayınları, 2019, ISBN: 978-605-2233-39-9, 415 sayfa.

Dr. Mustafa DUMAN*

Mustafa Gültekin'in Masal Anası Kezban Karakoç ve Repertuvarı (2019) adlı eseri, özellikle son dönemde yoğun ilgi çeken "masal anlatıcılığı" konusunu "geleneksellik" ve "anlatımın biyolojisi" anahtar kelimeleri etrafında ele almaktadır. Kitapta masalın bağlamsız bir metin olmaktan ziyade bir icra konsepti ve insanlar arası iletişimin sanatsal bir ürünü olarak kabul edilmesi, eseri masallar üzerine yapılan diğer pek çok çalışmadan ayırmaktadır. Şüphesiz –yazarın da eserinde sıklıkla belirttiği gibibenzer bakış açısıyla yapılmış kaynak çalışmalar vardır. Ancak eserde özel bir anlatıcının (Masal Anası Kezban Karakoç) yaratım sürecinin tüm aşamalarına yer verilmesi, onu farklı anlatıcılardan derlenen masallardan hareketle hazırlanan diğer çalışmalara göre daha ayrıntılı değerlendirmelerin yapıldığı bir eser haline getirmiştir.

Eserin masal türünün tanımı, masal anlatma geleneği, bu geleneği meydana getiren yaratıcı unsurlar, masal araştırmalarında kullanılan yöntemler ve inceleme sahası konularına yer verilen Giriş kısmındaki bilgi ve değerlendirmeler birkaç bakımdan önemlidir. Öncelikle, masal tanımlarında sıkça karşılaşılan "masalların gerçeklikle ilişkisi" ya da "masalların inanılırlığı" konusunun tartışmaya açılması, incelenen malzemeye nasıl yaklaşılması gerektiği hakkında fikir vermektedir. Bu tartışmaları yürüten araştırmacıların bir kısmı masalların inandırıcılık iddiasının olmadığı fikrini savunurken bir kısmı da masalların inandırıcılığı olan metinler olduğu görüşüne sahiptir. Aslında bu iki farklı görüşün birbiriyle çelişmediğini ifade etmek mümkündür. Çünkü inanma, bir edebi türün temel özellikleriyle alakalı değil, kişisel bir tercihtir. Söz konusu kurgusallık temeli üzerine kurulan edebiyat ve edebi metin olduğunda, inandırıcılık ya da gerçeklik gibi kavramlar metnin bizatihi kendisinden ziyade okur/dinleyicinin hayata bakış açısına ilişkin kavramlar olarak kabul edilmelidir. Hele ki tür ayrımlarının giderek silikleştiği günümüz edebiyat dünyasında (bk. Todorov, 2015) gerçeklik iddiası ya da inandırıcılık gibi unsurlar bir türü tanımlarken işlevsiz hale gelebilir. Masal da diğer edebi türler gibi kurgusal bir metne sahiptir. Bu metnin inandırıcılık iddiası yoktur; ancak dinleyicinin ona inanıp inanmaması kişisel deneyimleriyle ve dünyayı algılayış şekliyle ilişkilidir. Kitapta üzerinde ayrıntılı olarak durulan bu hususlar neticesinde; "Masalın edebî bir tür olması, içerik bakımından hayal mahsulü olayları ele alması başlangıçtaki tanımlarda ayırt edici özellikler olarak görülürken, zamanla bağlam merkezli kuram ve yöntemlerin paradigmalarına uygun bir bakış açısı ile masalların diğer özelliklerinin de dikkate alındığı görülmektedir." (Gültekin, 2019, 18) sonucuna ulaşılmış ve bu bağlamda bir tanım ortaya koyulmuştur.

Giriş kısmında üzerinde durulan bir diğer husus, masal anlatma geleneğidir. Yazara göre; "Belirli bir gelenek çerçevesinde yaratılan ve sözlü kültür ortamında yine bu geleneğe bağlı olarak kuşaklar arasında aktarılan halk bilgisi ürünlerinin incelenmesinde bu ürünleri ortaya çıkaran geleneğin mutlaka dikkate alınması gerekir." (Gültekin, 2019, 19). Halk bilgisi ürünleri, çerçevesi belirlenmiş bir geleneğe bağlı olarak yaratılırlar. Bu nedenle, masal gibi özel bir tür üzerine yapılacak araştırmalarda geleneksel dokuyu göz önünde bulundurmak, tü-

* Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Uşak/Türkiye, mustafa.duman@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9689-4034

rün doğasını daha iyi anlamada kilit bir konumdadır. Tür, biçimsel ve bağlamsal boyutların karşılıklı etkileşimi neticesinde ortaya çıkar ve bu etkileşimdeki tercihler türün geleneksel yapısını belirler. Bu boyutların karşılıklı etkileşimi yeni metin veya eserlerin üretimini sağlaması bakımından bir türün temelidir (Noyes, 2014, 130). "Masal türü söz konusu olduğunda, masal türünün içerik ve konu özelliklerinin, şekil ve yapı özelliklerinin, yaratım ve aktarım bağlamı özelliklerinin ve de işlev özelliklerinin masal anlatma geleneği ile doğrudan bağlantılı olduğunu ifade etmemiz gerekir." (Gültekin, 2019, 19). Bu gerekçelere bağlı olarak kitapta masal anlatma geleneğini oluşturan anlatıcı, dinleyici, anlatım ortamı ve metin üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş ve böylece masal anlatma geleneğinin geleneksel dokusu irdelenmiştir. Aynı çerçevede kitabın bu kısmında, "Masalı kim anlatır?", "Anlatıcının cinsiyeti nedir?", "Masalı kim dinler?" ve "Masal nerede ve ne zaman anlatılır?" sorularına cevap aranmıştır. Bu cevap arayışları kitapta "anlatının biyolojisi" kavramı etrafındaki değerlendirmelerle olgunlaştırılmıştır.

Edebi yaratım sürecinde sanatçının bireysel zevki ile toplumun beklentileri arasındaki karmaşık ilişki "anlatımın biyolojisi" kavramını ortaya çıkarmıştır. "Dégh'e göre; anlatıcının bireysel yaratıcılığı ile toplum ve gelenek arasındaki ilişki, ancak "anlatının biyolojisi" kavramı çerçevesinde anlatıcı ve dinleyici ilişkisi çerçevesinde ele alındığında analiz edilebilir." (Gültekin, 2019, 21). Bu kavramsal bakış açısının Balıkesirli bir masal anası ve onun performansı örnekleminde değerlendirilmesi, belki de kitabın en özgün yanlarındandır. Anlatıcı-dinleyici ilişkisi ve anlatıcı-anlatım ortamına dair tasviri bilgiler, masalın özel bir iletişim süreci sonucunda ortaya çıkan canlı bir icra modeli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu icra sürecinin tüm aşamalarının gözler önüne serilmesi Kezban Karakoç'un ve masal repertuvarının gelenek içerisindeki yerini açık bir şekilde okuyucuya sunmaktadır. Kitapta sergilenen bu tavır, "biyolojik" bileşenlerini gözlemlemek için masal anlatımını mikroskop altına yatırma girişimi olarak kabul edilebilir.

Masal anlatma geleneğini değerlendirmek için kitapta takip edilen bu bakış açısı, halk bilgisi ürünlerini tahlil etmede kullanılan belirli yöntemlerin bir sentezi niteliğindedir. Giriş kısmında bu yöntemlerin genel prensipleri, kullanım alanları ve temsilcileri hakkında verilen bilgiler, söz konusu sentezi daha anlaşılır kılmaktadır. Ayrıca bu kısmın sonunda derlemeye ilişkin bilgilere ve derleme yapılan bölgenin sosyokültürel yapısına da yer verilmiştir. Bu bilgilerden, derleme sürecinin 16 yıllık bir süreci (2001-2017) kapsadığı anlaşılmaktadır. Böylesi uzun bir gözlem ve derleme süreci neticesinde ulaşılan bilgiler, okuyucuya Kezban Karakoç'un sanatının değişim sürecini gözlemleme imkanı sağlamaktadır.

Masal Anası Kezban Karakoç'un hayatı, sanatının olgunlaştığı çevre, bireysel yaşantısının masallarına etkisi, masal performansında dinleyici ile sözlü ve sözsüz etkileşimi kitabın Birinci Bölüm'ünde ele alınan konulardır. Türü veya bağlı olduğu edebi anlayış ne olursa olsun bir edebi eser belirli bir anlatıcı/yazar tarafından üretilir. Günümüze "anonim" etiketiyle ulaşan edebi yaratmaların da daha sonradan unutulmuş bir ilk icracısı vardır. Bazı türlerde; söz gelimi atasözü gibi kısa türlerde, bu ilk yaratıcının, eserindeki izini takip etmek güç bir hal alırken, kurgusal katmanların bir araya gelmesi ile oluşturulan masal gibi daha uzun türlerde yaratıcı zihne ait izleri sürmek göreceli olarak mümkündür. Bu izleri doğru bir şekilde sürmek ise, geleneksel yapı içerisinde icra edilen bir metnin "bireysel boyut"unu ortaya çıkarmakla mümkün olabilir. Bu sayede metindeki değişen unsurlar belirlenerek metni güncel kılan unsurlar daha görünür bir hal alır ve metnin güncelliği de onu zamana karşı dirençli bir hale getirir. Günümüze kadar ulaşan edebi metinler –özellikle sözlü olanlar-, güncel bağlamda anlaşılır oldukları için halen vardır. Masal Anası Kezban Karakoç'u tanınır kılan ve repertuvarını şekillen-

diren de bahsini ettiğimiz güncelleme sürecinde sergilediği tavırdır. Peki, profesyonel bir eğitim almamış ve güncelleme hakkındaki bu teorik bilgiye sahip olmayan Balıkesirli bir masal anasına kendini "güncelleme" fikrini veren nedir? Kitabın Birinci Bölüm'ünde cevabı aranan sorulardan biri de budur. Kitapta bu sorunun yanıtı anlatıcının biyografisi, dinleyici ile kurduğu ilişki ve dil kullanımında aranmıştır. Yazarın; "Şüphesiz bu unsurların tamamı birbiri ile ilişkilidir ve biri diğerini etkilemektedir. Dahası masal anlatımı bu unsurların bütününün bir araya gelmesi ile oluşur." (Gültekin, 2019, 49) şeklindeki görüşü, bu bölümde yürütülen tartışmaların özeti niteliğindedir.

Sözlü anlatma geleneğinde güncelleme bu denli önemli olduğu için, güncellemenin işleyiş mekanizmasını anlamak da bir o kadar önemlidir. Eserin Birinci Bölüm'ünde ele alınan bir diğer konu da budur. Repertuvarının kaynağı, masal anlatma eğitimi, bilinçli olarak sergilediği "yerelleştirme" çabası Kezban Karakoç'un bir masal anası olarak tanınmasının ve eserlerinin beğenilmesinin en önemli sebepleridir. Bu noktada "yerelleştirme" kavramı üzerinde biraz daha durmamız faydalı olacaktır. Yerelleştirme yalnızca anlatıcı ve anlatısının lehine değildir. Aynı zamanda, bu yolla yerel bağlama uyarlanan eserin, içinde yetiştiği gelenek de canlılığını korur. Yerelleşme ya da Rosiére ve Gennep'in de belirttiği anlatıların "adaptasyonu" süreci (Gennep, 1912, 284), tüm anlatı geleneklerinin temel yapı taşlarındandır. Dolayısıyla, daha önce de ifade edildiği gibi anlatım bağlamına ait tüm unsurlar anlatıcıyı böyle bir adaptasyon ve güncelleme sürecine iter. Anlatıcıyı değerli kılan, bu sürece direnmemesidir. Karakoç'un masallarındaki "dil ve üslup bakımından yerelleşme, yer adları ve mekân bakımından yerelleşme, şahıs ve olaylar bakımından yerelleşme ve günlük yaşam ve gelenekler bakımından yerelleşme" (Gültekin, 2019, 64), teknolojik çağda bir masal anası olarak var olmasının ve halen performans sergilemesinin birincil nedeni olarak kabul edilebilir.

Bu bölümde ele alınan konulardan bir diğeri de masal anasının repertuvarıdır. Bir anlatıcının repertuvarının ilk ve baskın kaynağı genellikle ustasıdır –ki Kezban Karakoç da anlattığı masalların çoğunu, ustası olan babasından dinlemiştir. Bu mantıktan hareketle bir anlatıcının ustasının repertuvarının kaynağının ise onun ustası olduğu ifade edilebilir. Kronolojik seyirde kırılma ihtimali de olmakla birlikte, bu silsile bilinmeyen bir tarihte yaşamış bilinmeyen bir usta sanatçıya kadar dayanabilir. Bu tarihi bilinmeyen kaynaktan çıkan bir anlatının günümüze kadar ulaşmasında hangi faktörlerin etkili olduğunu tam olarak belirlemek mümkün değildir. Aynı zamanda, ilk kaynaktan çıkan ilk anlatının günümüze kadar ulaşan metninin ne kadar değiştiğini belirlemek de güçtür. Tarihi-Coğrafi Fin Kuramı'nın takipçileri bu sorulara "ur-form" kavramı etrafında belirli bir ölçüde cevap aramaya çalışmışlardır (bk. Ekici, 2018, 106). Kitapta bu soruya doğrudan bir cevap aranmamıştır; ancak Kezban Karakoç'un repertuvarını şekillendiren bireysel, sosyal ve anlatı boyutlarının ayrıntılı olarak tahlil edilmesi, ilk kaynağından günümüze seyahat eden bir masal repertuvarının bu seyahatte hangi araçları kullandığını gözler önüne sermektedir.

Bu bölümde dikkat çeken bir diğer tartışma ise masal anlatım performansı ile ilgilidir. Anlatıcının dinleyici ile etkileşimi ve dinleyici ile kurduğu sözlü ve sözsüz iletişim, bir masal metninin nasıl ortaya çıktığını göstermesi bakımından önemlidir. Kitabın genelinde hâkim olan, masalın insanlar arası etkileşimin bir ürünü olması görüşü, bu bölümde örneklendirilmiştir. Yazarın; "Masal anlatma geleneğinde dinleyicilerin değişmesi, masalın da değişmesini sağlar; dahası masal anlatıcısı metni dinleyicilerin yaşına, cinsiyetine, ilgisine, tutumuna ve beklentilerine göre yeniden yaratır." (Gültekin, 2019, 76) şeklindeki ifadeleri bu etkileşimin tahlil edilmesinin masalların varyantlaşma sürecini anlamada da önemli olduğunu göstermektedir.

Masal anlatıcısının dinleyicileriyle kurduğu iletişim sadece masal anlatma geleneği açısından önemli değildir. Aynı zamanda iletişimsel boyutta gerçekleşen sosyalleşme, masal anlatım sürecinin bir nevi soyut düşünmeye de aracı olduğunun göstergesidir. Yazar, anlatıcı ile dinleyici arasındaki iletişimi kısaca şu şekilde özetler; "Masalın iletişimsel boyutuna ek olarak anlatıcı, dinleyicilerine sorular sormakta ve açıklamalar yapmaktadır. Bazen de dinleyicilerin anlatıcıya sorular sorduğu ve karşılıklı diyaloğun oluştuğu görülür." (Gültekin, 2019, 78). Anlatıcı ve dinleyicinin üzerinde tartıştığı konu ise kurgusal bir dünyada geçen olayların mantıksal tutarlılığıdır. Bu entelektüel bir fikir alışveriş süreci olarak da değerlendirilebilir. Çünkü varsayımlar üzerinden gerçekleştirilen bu diyalog, masal anlatımının temel unsurlarını (anlatıcı-dinleyici-anlatı) gündelik yaşamdan uzak varsayımsal bir evrende bir araya getirmeyi başarır. Anlatıcı ve dinleyici kişisel tecrübelerinden hareketle kurgusal düzlemdeki olayların mantıksal tutarlılığını sağlamaya çalışır.

Eserin İkinci Bölüm'ü Kezban Karakoç'tan derlenen masalların tip ve motif bakımından incelenmesini esas almaktadır. Bu bölümde, "'TTV-Typen Türkischer Volksmarchen' ve 'ATU-The Types of International Folktales'e göre belirlenen tip numaralarına ve olay örgülerine yer verilmiştir. Daha sonra, Stith Thompson tarafından hazırlanan 'Motif- Index of Folk-Literature' adlı motif kataloğundan hareketle masallarda tespit e[dilen] motifler sıralanmıştır." (Gültekin, 2019, 10). Bilindiği üzere, anlatmalardaki tip ve motiflerin belirlenmesi ve bu iki unsurun masal kataloglarındaki yerinin tespit edilmesi, Türkiye'deki masal araştırmalarında sıklıkla başvurulan bir inceleme tarzıdır. Böylesi bir inceleme tarzı, sadece masallarda belirlenen belirli tip ve motiflerin art arda sıralanmasını esas aldığında bilimsel bir yenilik getirmemektedir. Ancak kitabın bütünlüğü göz önünde bulundurulduğunda, bu bölümde ortaya konulan veriler yerel bir masal anasının icra ettiği masalların Türk ve dünya masalları ile bağlantısını göstermekte ve evrensel değerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, yerel masal anlatma geleneğinin ürettiği masalların dünyanın farklı yerlerindeki masallarla ilişkisinin olması, evrensel manada masal anlatma geleneklerinin benzer süreçler neticesinde benzer metinler ürettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Kitabın son kısmı Metinler olarak başlıklandırılmış ve bu kısımda Kezban Karakoç'tan derlenen kırk bir adet masal metnine yer verilmiştir. Metinler, yöre ağzıyla yazıya geçirilmiştir. Okuyucunun masal metinlerini daha iyi anlayabilmesi için bu kısmın başında yöre ağzının belirgin gramer özellikleri sıralanmış ve metinlerin sonuna bir de sözlük eklenmiştir.

Farklı açılardan değerlendirmeye ve masal çalışmaları içerisindeki yerini göstermeye çalıştığımız Mustafa Gültekin'in Masal Anası Kezban Karakoç ve Repertuvarı adlı eseri, "anlatıcı olmazsa anlatı da olmaz" gerçeğinin Balıkesirli bir masal anası örneğinde değerlendirilmesini esas almaktadır. Yazar, masalların ve diğer sözlü anlatmaların oluşmasında ve aktarılmasında anlatı geleneğinin ne denli önemli olduğunu teorik boyutta tartışmaktan ziyade, sahada birebir bu durumu gözlemleyerek yaşadığı deneyimi okuyucuya aktarmaktadır.

KAYNAKÇA

Ekici, M. Halk Bilgisi (Folklor) *Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2018.

Gennep, A. Van. *La Formation des Légendes*. Éditeur: Ernest Flammarion. Paris, 1912.

Gültekin, M. *Masal Anası Kezban Karakoç ve Repertuvarı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2019.

Noyes, D. "Aesthetic is the opposite of anaesthetic: On tradition and attention". *JFR*, (2014/51): 125-175.

Todorov, T. *Edebiyat Kavramı*. Çev. Necmettin Sevil. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015.